

(РОСТОВ ШӘҺӘРИ МӘКТӘБЛӘРИНИН ТӘЧРҮБӘСИНДӘН)

Жекуларын бурада дәрindən тәһлил едилмәсн сәјәсіндә мәктәб ишчиләрни перспективләри дә ајдын көрүрләр. Шәһәрни бүтүн мәктабләриндә гаршыа го-

Бүгүн шәрх едилкелерин «сизарин»-ке мус муэдидлар ичигелер калачары бу умуми тар тасилде келдиле жулуда умум проблемаларин биринин калачары болушин перспективаларин муўюн едиллар. Шубансиз, Ростов шаһаринин таскил рибус бу персепективали дава алдин бир суратда кермак кышарын верил. Лаксинк муэдидлар ким, бу тасевуи 1 деярли максади дава едиллар. Бу тасевуи рибус бу умуми муэдидларин калачары бу умуми алдинки бир чох гавар- чак муэдид бу мактебларин педагога турулу бу назарийин, педагогика чак муэдидлар сапесининда таскилчелери зонкиликлиларин бутун он жалпы човот- чак муэдидларин калачары бу умуми алдинки бир чох гавар- чак муэдидлар дава едилкелерин «сизарин»-ке мус муэдидлар ичигелер калачары бу умуми тар тасилде келдиле жулуда умум проблемаларин биринин калачары болушин перспективаларин муўюн едиллар.

40

53

дигетини чөлб едир. Буна көрө нөм дө
өзлөз едир ки, бразилиялылар өзлөрүн
гашы тахтада өлүмүнн касыб адамла
мугайсы едирлөр. Шакирдлөрө төклиф
олуунур ки, бу ачы созуларын ма'насын
дугунабу дорго етсизде. Материалын бу
чүр ооралы верилмеси материалла ша
кирдлөрдө мүсөбт мүсүнбөстөн жарамсы
сыа собоо олунур, зира, В. И. Ленинни
дедин ки, «нисани эмосияларсыа нөг
гистин нисани астарына нөм вахт олма
кыш нө ола да билмез».

Дөрсөд шакирдлөрдө мүсөбт эмоси
алар дотурмаг васиталарын ахтарыб та
парик музалимлар мухтэлиф [олларла
кедирлөр. Бурада чок шөй шакирдлөрүн
жашманд, оларын инкишаф сөнүлсөндө
өксөлдө асылдыр. Истини сиймөшү музали
мнн мөзүзү марат дотурмаг мөгсөдү
иле үстүн олорат «өлүнчөлүк материал
дан истифаде едирлөр. Хусусон матери
алын минимисалимасын мөйкөмөлдөндө
нөн, веринилорун чыңаландыракан оюн
факторы кениш төбөт едирлөр. Лакин
өйрөнөлүк материалын маһи[етинде
дөриндө тохунмаган бөлө «эланир марат»
чок вахт аз фадла верилер. Буна көрө дө
нофрансе иштиракчыларынын өсөс диги
чү инкишафедирчиги «төлимнн мето
дикасына чөлб едимишлөр».

Базирда Ростов мөктөблөрүнүн иш
төүрүбөсиде «төлимнн ки тип методла
ры» жаранмышдыр: ма'лумати-билдирчи
төлим методлары (бушларын көмөйү илө
музалим шакирдлөрө «өзлөр нөгчөт
көрө» та ташкы едир, бу «өзгөчөлүк» сөз
едир өз асаландырыр) өз проблемди
төлим методлары (бушлары төбөт едөр
көн музалим «өзлөр билкилөр» вермир,
шакирдларын идракан фөалит[етинн төш
өдир, оларда бөлөк факторун музалим
суретде алдо өтмөй өйрөдир). Көпчүл
штыракчылары билкилөрө марат ашы
лашканын эффектли васитеси олмаг ети
бары илө проблемди төлим методларын
дан даба кениш истифаде өтмөйн зору
рун[и]н нөгчөсина калмимдер. Шакир
мөктөблөр музалимларын толдаыгы
төүрү буна нани жаратымышдыр.

Машур совет психолог С. Л. Рубин
штейн жазмышдыр: «Төфөнкүр проссе
син башлангыч моментти адаттан проблем
ли ситуациядан идректедир. Идрекан өз
вахт дугунмөй башалдыр, онда «өз
сөз баша дүшмөк төлөбөтти жаранар». 9
нөмрөлү мөктөбнн музалим В. П. Изер
кина рус дили тө'лиминде проблемли си
туацияны ролуну ашкыа чыгармаг мө
сөласын өз гаршысыа гошмушду. О
бөйүнчн синиф шакирдларын сөнвилм
шөйлөрн адаларын дөмөй төклиф ет
дилин дөкөн чабаларда саваалды рус
дигин дөкөн олар ки, өсиштимшидир.
Бу оюн тө'лим методкасы үзөндө кид
ди дүшүнмөй мөзүбү өтмишдир. Нөгчө
дөкө музалим мөзүз ади гадала го
луан дөрсөлдө, мөзүзүн тогжоркон про
блемли ситуациа» Жарадылан дөрсөлөр
нөбөлөшдирмөй гөт өтмишлөр. Мөсө

лон, «ПРЕ в ПРИ сөзөндүлүктөрүнн жа
зылмыш галдыс» мөзүзү өйрөндүлөкөн
музалим ойдан башламашдыр ки, ша
кирдлөрө «преуменокн» өз «примукн
жикт» «преуменокн» өз «примукн
жикт» сөзлөрүнн фэргини тө'йн өтмө
йи төклиф өтмишдир. Шакирдлөр чөт
лиг дүшүмшүр, музалим исе бу чөт
лигдөн мөзүз өйрөнүлгөндөн фаалашдыр
ма васитеси кимн истифаде өтмишдир.
Жолыа муаваф галда өйрөндүлөкөн
сонра шакирдлөр дүзкүн чабалар вер
бешилмшдир. Лакин бу галда артыг на
мы чаваб вермок өтөстөмшдир. «Исма
ларин чинси» мөзүзү шакирдлөрдө бөлү
марат дотурмагыс музалим ушагла
рын гаршысына суал гошмушдыр: «Поче
му вилаа — она, нөж — она, о акио —
оно?». Суал исимлорун граматикн эа
матлорн төүр едилерин көрүмөкдө то
музалим ушаглары чаваб вермөкдө то
мөсөмөй, чавабы калон дөрсө жазырла
лар тапшырмышдыр.

Дөрсин башланмасындан габаг, фа
сиз вахты синиф отагы бөйрүндө нөзө
р чарначаг чалынаа олмушду; ушаг
лар нийсе галдыс музалим өтмишлөр.
Дөрсө исе музалим көзлөмөдөн бөлө
бир чаваб алымшдыр: «Төбөт үч чинс
жаратымышдыр». Бу мураккөб граммати
кадиси ушаглары нзат өтмөк музалим
үчүн асан олгымашдыр. Лакин дөрсө и
кирдлорн хатманын алымшдыр; сон
ралар онара рус дили дөрсөлөриндө
намысларынн өн марагы олдугуну дө
мөк онара төклиф едилдикде ушагла
рын намысы биринчн нөбөдө һөмин дө
рсин өчкөн чыкмышдыр.

В. П. Изеркина рус дилинө нзат ол
бус мактабларын үчүн жазылмыш мухтэли
ф китаблардан көтүрүлөн материалдан
дөрсөлдө истифаде өтмишдир. Нөм дө
бу заман материалын көтүрүлүшү
табларын алынчн «үзүлгөдө өтмөй». Вир
мөчөлүк дөрсдөн сонра музалим мөктөб
китабханасынын форкуларлары үзө
музалим өтмишдир ки, онун шакирдлөр
һөмин китаблары мараталымшлар.

Ростов шөйлөр музалимларын иш
төүрүбөсидө проблемли ситуациалардан
истифаде өдлмисинин мухтэлиф типла
рына тасадүф олунур. Мүөйүн һалларда
музалим шакирдлөрн минимисалим
билкилөрнө жөн факторлар кырасын
иди[ет]тедир, шакирдлөрн мүөйүн
төүрүбөсина өз бу төүрүбөсина нзат өтмө
й бачарамасында, дикөр һалларда ил
бахшыда фөгөлгөтөбн көрүнөн, лакин өл
мин нзат өтдиңи мүөйүн һадиселөрө
истиға едир.

Мосалы, 15 нөмрөлү мөктөбнн музали
м В. М. Антипова VIII синифдө «Өз
лөлөрн иши» мөзүзү өйрөнүлгөкөн же
ни материалын шарһине бу суалы а
дылалдырагылга башламашдыр: «Пал
гар жуам, онун умура, төүрүмөй ма
г өз с кимн ишлөр көрүдүкдөн сонра
һарада агры һисс олунур?». Адөтөн бе
ли аградыгы мүөйүн едилдикдөн сонра
шакирдлөрө бу суалы вермишдир: «Өсөс

ини өл өзөлөлөрүнн көрмөсина бахма
ларат, нө үчүн бөлдө агры һисс едилм?
Чабалар музалимлар бөлүдө лакин
шакирдлөр буну һөз лалымса нзат өдө
билмөмшлөр. Бөлө олдура музалим же
ни материалы дилмөйө, сонра исе то
лулмшк суала галтымагы төклиф өтмиш
дир. Мөзүзүнн мөзүмүнн дигтөлө дин
дөлөрк, шакирдлөр өзлөк суала чаваб
вермөй, өз чабаларынн дүзкүн аса
ландырмагы бачармышлар. Лакин ша
кирдлөрн марагы һөч дө ахырлөд өд
ликишмшдир. Онлар өйрөмөк өтөстөм
шдир, нө үчүн замоналар фаисил эа
маны өзэлөлөр динчөлөмө гошмаг өзө
нө бөшдэгалик бөдөн төрбөйсн һара
котлөр өтдирилди, өзөлөлөрн инкиша
ф өдрилмеси һүдүд зармы өз и. а. Ла
нин дөрсө он чыгышынн шакирдлөр
китлөр төклиф өтмишдир ки, бу суа
ларда чаваб веран мөгалаларн өзлөр
«Ушаг өсикископедиясы»ндан охусу
лар.

Дикөр синифдө жөнө һөмин материал
ейн ардычылыгыла шөр едилмшдир,
ама проблемли ситуациа жаралыма
мышдыр. Материал лагедилмш дил
нышын, алава суаллар верилмөмшдир.
III синифдө дикөр бир мөзүз
«Ган дөврөнн орнадыр» мөзүзү адөт
тан шакирдлөрдө хусуси марага са
бөк олмур: зоологика курсундан онара
бу барөд чок шөй мө'лумду. Лакин В. М.
Антипова бу мөзүзү бөлүк марат дотур
магы бачармышдыр. Жөн материалын
шарһине Игитбаг дөврүнүн италдан һө
мин, мейлти жараркн үрлөй дөйүндү
нү көрүшү олан Везалинин башына кал
мыш фачнолы һадисе гаһгында һөкөз
лө башланмышдыр. Инкишисиза Веза
линин чалыа маһи[етинн] өтмөй өт
дириши, онун жандырлыла маһук өт
миш, лакин буну сонра Гүлс шөһөрнө
нзаргөтө көтмөклө өзөс өтмишдир. Факи
мин тасгиркар олуб-өлөмөсиз гаһгында
амамамо тасгиркар шакирдлөр чаваб
тапмашмышлар. Бунун үчүн музалим
ларда төклиф өтмишдир ки, үрөйн иши
нин һансы жолла төзмин едилдиңинн ө
рөнсилөр бу сонра оллар маратланды
ран суала чаваб тапсынлар. Дөрсн ма
териалы маратла дилмөйө, һөмин дө
нүн ахырына жакын суала чаваб тапым
мышдыр: Везалинин башына калмыш ө
валалда үрөйн фөалит[ет] көтөрмөсн,
үрөк өзөлөсиздө онда синир гошталары
нын оламасы илө исе олунур. Бөлөд
ли, проблемли ситуациа жаратмаг үчүн
музалим өлмн билкилөрн тарыхындан
көтүрүлөн материалдан истифаде өтмиш,
аыламышла һадиселөрн өлмин сонрык
инкишафы илө, иза едилдиңин көстөр
мшдир.

Бу дөрсөд дө шакирдлөрдө чохлу суал
ортада чыкмышдыр. Тэчрид едилмшн
үрөк нө гөдөр ишлөй билөр? Көлөчөк
саглам үрөйн хөстө адама кеңирилмөсн
нө гөдөр мүмкүндүр? өз и. а. Шакир
длөрдн бири охууду мөгалә гаһгында
данкымшдыр ки, бурада үрөйн ишнн

сүнн суратда төзмин өтмөк үчүн ниса
нын дөкө фөгөсина кичин батарея

Жаралдылмасы амалияда өсөсир ол
нур. Жөнө дө музалим алава адөбидят
төсвиэ өтмөли олмушду: Фридманн
«Елмин жолларында» китэбы төсвиэ
едилимшдир.
Жөйүнчн мисаллардан көрүндүшү
и, музалимлар проблемли төлим ме
тодларынн мө'лумати-билдирчи төли
мин методлары илө бачарыла өлөтөлө
дириллар. Тэсвир едилн дөрсөлдө үм
дө метод дөврөн — өйрөнөн ма
териала марат дотурмадан идрөт олму
шду. Материалын өзө сонралар мө'лум
ати-билдирчи методларын көмөйи илө
шөр едилмшдир. Дө мөзүзлөрүн
проблемли ситуациа шакирдлөрн
иш идрак фөалит[етинн] тө'мин өтмишдир
ки, онларда жаранымш суаллар буну сү
бүт едир. Бутун дөрслөрнн характерик
хусуси[ет]и бир дө бундан идрөт ол
мушду ки, шакирдлөр дөрселди ма
териалы өз музалимнн идракты илө ах
ларак тах тө'мин едилмашмышлар. Өлө
адөбидятла мурачөт өтмишлөр.

Шакирдлөрдө фонне марат формалаш
дырмаг мөгсөдү илө алава мө'лумат мөй
бөбөсидан кениш истифаде едилмеси —
«Ростов дөрсөлөр» мөзүзү адөт тан
бөснинн характерик хусуси[ет]идир. 19
нөмрөлү мөктөбнн биологика музалим Т.
Ж. Күфяева V синифн шакирдлөрн
илө биринчи көрүш дигтөлө жазырла
дыр. Ади адын асөдлөдөн өлөз олара
дө биринчн дөрсө «Жун» натуралист
журналынн нөмрөлөрүнн, ботаника
яди өлмн-күтүлөй китэблары (Данило
ва «Витниклар» китэбны, Везалинин
«Робинзон нзи илө китэбны» өз мө
нөдир. Музалимлар тасгиркар онларн
мүхтэлиф китэблардан, «Ушаг өсикиско
педиясы»ндан нөчө чохлу алава билки
ала билчөлөйин данышмагы өз гаршы
сына мөгсөд гоулр. Эде бурадада дөрсө һө
мин идрак фөалит[етинн] адөт үчүн
шлардан парчалар охунур. Сонралар му
залим Кинеско[лалар] клубунун телевиз
я вериллөрүн ардыча мусанбөлөр
кеңири. Т. Ж. Күфяева нинин мөктөб
китабханасын, «Ростов» район та
пкысынын фөалит[етинн] адөт өз ша
кирдлөрүнн охчу марагынын мөүтөзм
сүрөдө элөзлөр.

Дөрсөд ноникн проблемли ситуациа
жарадылгыда, һабөлө материалын өйрө
нлимеси проссеинн өзү дө ахтарышкы
характери ашыкчылар дигтөлө үчүн
шларн идрак фөалит[етинн] дава чалы
көтмөсина наал олур. Мосалы, 19 нө
мрөлү мөктөбнн рижави[ет] музалим Н. К.
Крупко «Ромб өз онук хасаселөр» мө
зүзү өйрөндүлгөн шакирдлөр төклиф
өтмишдир, нө үчүн рижави[ет] марат
олан параллелограм гурсуллар. Бундан
сонра бөлө бир суал ортада чыкмышдыр:
бу фигурда параллелограмын бутун хас
селөрн сахланмаг галымшдырма? Ша
кирдлөр чөртжүзү адөтгн өтмөли өз
дүзкүн чаваб тапмалы идилар. Сонра нсе

59

лиме негсанлары арадан галдырмак сано-
сиде могодлолгондлмиди иш тешик
етмеже имкан вермиди. Этерфилд фео-
дальд плани ишленил басырлымыш бу
бурада шакирдларин негсанларини
арадан галдырмасына бу жахд мусоб
кейифетлерини икиншад етердиле
сине имкан вери муктадил иш иларин
ивазер тутулмуш, фронтал бу форди
иш фронталдинимидир, нам де нени
ки «эне», бабела хусуси габилителер
ишр ашкар чыгарылмыш тутулмуш ша-
кирдаро де дигот етердилеми.

Таманила айдимди ки, фронтал ишни
бу алы-алры шакирдарин ирак габил-
ителрини икиншад етдирмек могоди
или оналар форди жанашмасынын эла-
тимденирисе проблемани балине бу
чур мукнасибт истемиле нотичаларо
кэтир чыгары.

Лухари синиф шакирди олан мектеб-
тинин форди хусусиэтлерини айдан-
лашдырмак даа муктадиле. Ем-
реик мектебин тарих муаллими бу ди-
ректорун муянини А. А. Сошенко-
ни дигитени Лухари синиф шакирди
Вера В. чабл етмидири. Гыз саилиги,
чалынган иди, анка онун марг дари-
со чох мукдид иди, о мектебин ахында
феал иштирак етмиди. Тезликке айдан-
лашдырмалды ки, гыз диндардыр. Беле
олдугда о, комсомол феодалры или
муаллима бирке тактикалы феодалы
иш ахында ишрелген. Верени синифи
бу мектебин ичтими ишларина чабл етмек
вазифеси гаршыла гоулду. Тезликке о,
ачык комсомол гыгылчыгында «В. И.
Ленин суроти тасвир ичнесонетде» мов-
зуатда жакшы бир мевуз етди.

Бунду бир де мектебин ишлери
риде феодалорди иш чараларына
да башыларын муаллими она суал вер-
ди: «Бас сен өзүн хансы чебенин ба-
башыларна ширексини?» Вера четинлик-
ле ешдилеи сазе деди: «Идеалистлик
дигитиле бир анка долуб галдыр-
дыр». Синиф бир анка долуб галдыр-
дыр. Конфрансда А. Сошенко-нун
дааншдырмак бу мубаризе асан ол-
мышдыр, лakin гызы дин тирекден
хилас етмек, онда билкилеро, есил ел-
ма марг ашыламак мукмун олмуш-
дур.

Шабар мектеблеринде шакирдаро
дорде форди ва груп халымда мукте-
диф иш формалариндан истифаде ед-
илер: бураа нем форди тамшырыл-
ган каргожалар узра иш, нам де груп
халымда ишгелелерди муктедиф вар-
данти дахилдир. Бунуна бирликде дор-
де те лимин кутлов бу форди форма-
ларынн элаголенилдиле ки ми мур-
векке масалон ила едлим иш салма
омак. Лакин конфранс кестордичи
ки ми, ростовлар иш башлылар кес-
тордон—алры-алры шакирдарин марагы
елии есаде дигитле ерломекден, олар-
ны икиншад везиетлени ерломек-
ден, яэни о шедон башламшлар ки,
бунуку тумушлери шакирде форди ја-
вашмак ме насиздыр.

Шакирде онун шхенсифтин, онун
марагына дигот етерилмеси, конф-
ранслардык демек олар бутун ме-
рузелерини характерик эламетидир. Бу она
инандырыр ки, «ушакгыс» педагогика-
ны вахты етуб негтешир де иди дигот
меркенила шакирди педагогика те си-
рини наники объекти ками, бабела суб-
ејкти ками де дурдур.

Техники васителерден истифаде едл-
меси де дорсин еффекитивлиги. Лук-
сателле ва елме, билкилеро марг ер-
тени етмеже имкан верон аз важиб шарт
дедилер.

«Фотоселементлор ва оларны тотиби-
те» мовзусун 2 немоди мектебин фи-
зика муаллими И. С. Вилдадасын
тарихи филмиле кемеји ачыб кестор-
дир. Филм ики ниссондан ибаретдир
адотон мовзуда ил билкилерин меймек-
лендирмисине хидмат едир. И. С.
Вилдадасы филми кичи фрагментлер
белур ва мезуку ил едирон оларны
багарыла ише салыр.

Мовзунун «Фотоселементлор ва олар-
нын феодалит принципилри» адым би-
ринчи дорси фотоселефт хатгында ша-
кирдар дорсини башламшлар. Сон баш-
лаа муаллими синиф гаршысына суал
голур: «Кабинетде ела чыбаз вармы ки,
онда фотоселементден истифаде олунур?»
Шакирдарин нозори киноапарата те-
реф жонолор, онлар сезилер ки, кино-
да фотоселемент сс чыгарылмасына
имкан верер. Бс фотоселемент бу олар
шејдир? О нече гурулмушдур? Бу суал-
лара чабам филмин биринчи фрагмен-
ти верир.

Сонра шакирдар муаллимин кемеји
или вакум фотоселементини схемени
чакирлар. Јени суал: «Триодун кемеји
ила эиф чорояны нече гуветлендир-
мек олар ва чорояны дордеде алы-ал-
ры саилерде чорояны бейу эмнесини
нече жаратмалы?» Бу суал нэзерден
кейирилгенде сонра етердиле филмин
иничи фрагментини башхыи
кедишине фотоселемент дорсесини хансы
алры-алры дорелерден ибарот олдугу-
ну, релеини иш принципини нечелини
иш муталенишдирмели.

Ела немоди дорде филмин учуку
фрагментини кемеји или фотомугу-
метин те сири принципи ерломиди,
електрик дорсениде чараяны идаре ет-
мек учун фотомугаметини хаселелер-
ден нече истифаде етмек мукмун олду-
гу могодлолди. Нэтижеде Нэтижеде
дордунку фрагментден шакирдарин ја-
рымкечирчи фотоселементлерини иш
или таныш едилмеси учун истифаде олун-
ур.

Шакирдаре ела учун тамшырыр
текил едилер. Фотоселементден, мого-
длол нисселерин, несабанымы учун,
бакенларин автоматик суретде ише
салымасы ва дајандырылмасы учун,
кучелерин ишылгандырмасы ва с.
учун истифаде едилмисини принципа
схемелерден бирини финирлешмели,

аз лажлисини «мудифи етмеже» басыр-
лашдыры.

Мовзу узре иничи дорс фотоселе-
ментлерден истифаде едилмисине паср
олунмушдур. О, лажлиларини «мудифи
олушмасы» ила башлар. Гогрусулде
мек, бу ела мовзунун ерломилдыр.
Елда јерине етерилмичи иили јарады-
чылык характери онун ерломилдыр
лазыми марг догулур. Бутун синиф
«алпенте» ками чыбам едир. Ниссе-
ларин несабанымы учун фотоселемент-
лерден истифаде едилмеси ила элагодор
олан лажлиларини музакиреси гуртар-
дыгда муаллими шакирдаре бу мого-
длол муасир техникада неча холд ед-
дишине басматк тевик едир. Бунун
учун кинофилмин фрагменти нэмуш
едриллр. Дикор лажлиларини музакир-
елеринде сонра да ејни чур иш апары-
лыр.

Дорселерин беле тешкили муаллими
ишн иэс ва формаларынн муктадил-
лешдирмек, те лимин бејати тэзүрүе ила
элаголенилдемек имканы верир, шакир-
дар билкилерин феал ахтарычыларына
чешир, констрексия етмекде эс гу-
вонини сыйнамак имкан верер, мектеб-
лилерин јарадычылык кичрини ојанды-
р. Тасалдур дејил ки, немоди дорс
вахты ушакгыс фотоселементден гар-
жын дарвазасына автомашини фаралары
иш шугалары јаландор ону авто-
матик суретде ачыб багламак учун и-
стифаде етмек имканы хатгында. Фикир
јаранымшдыр.

34 немоди орта мектебин инкилис
дими муаллими И. И. Корчегинианн
ојани васителер халымда олар дорсини
истифаде етмек тэзүрүбс аз марасын
дејилдир. Бэр бир лухари синиф ша-
кирди ил эрзинде ојани васитат басыр-
ламага ва ону гижмет алмак учун «му-
дифи етмеже» борчули иди. Бунук учун
мовзуну едир ерломиле филмин су-
лар лажырмак ва сонра э ојани
васитини асарат ону мовзуну хатгында
дааншмак, синиф суаллар вермек
ва јакш синфин суалларына чабв
вермек лазым иди. Могодлол, инкилис
лидин кери галдыр Х синиф шакирди
Алексеев «Совет комсомаларын» мов-
зусунда ојани васитон «е» гижмети
ила «мудифи етмидири». Мудифиени му-
вифефогителерин рулланан шакирди
јени тамшырыр јерине етердиле ки
иш, шакирдарин жакш охујалар васити
«ела» гижметле «мудифи етмеже»
чалымышлар. Бу, тэдрис процесини
чалдырмыш, синфин бутун шакирдарини
ишине мусобт те сир кестордир.
Сонра марг суртмал чох финир ет-
мелин ишр узге могодалар учун зон-
ки ојани васитат фонду јаратмака
иман вермидири.

Педагогик процес тешкили васителер-
ле ва ојани васитале тэчнэ етмеже му-
аллими М. А. Зубовлар чох финир ет-
мидири. Гызарды онау феал иштирак
ил 36 немоди мектебде харчик дилин

ејронилимасы учун техникни васителерин
ва ојани васитатин жакшы базам јара-
дылди.

Конфранс тејд етмидири ки, те лим
процесини тешкили васителерин ва ојани
васитале тэчнэ етмек ишинде Рост
мектеблери бэзи муваффеќијатле
не нил олмушдур: дорселаре нэмуш
етдилер филмлерини мигдары иш ил
эрзинде ки дефэ артымшдыр. 1965-
68-чы дорс ишине шабар мектеблери-
де дорселаре кинофилмлерден 21035
дефэ истифаде едилмшдыр. Лакин бу-
нуна бирликде бурада нэла олуна-
мыш могодалар нэла чохлур. Могодлол,
ајданшдырмакшакирдар ки, бир чох
мектеблар ојани васитале нэла иш
тэчнэ едилмшдыр. Алы-алры феодал узре
бу тэчнэат тилии тэдрис аваданлыгы
сиђабысынн чэми 55 фазанин тешкил
едир. Конфрансда 1976-чи илз ки ми
бутун мектеблери киноапаратура, теле-
визорлар ва магнитофонлар тэчнэ
етмек ва шејерин једди мектеблени јени
дорс или башланна ки ми програм-
лашдырылмыш те лим кабинетлери јар-
матм мугејен едилмшдыр.

Дорселерин мовзуну ки ми, те лим
марг билкилар тэбелат форма-
лашдырмагын муваффеќијатле биринчи
небедэ те лимин мазмунундан (онун
елимингитинден, идеја истигаматлигин-
ден, коммунизм гуручлугу тэзүрүбс
ила, дорселерин артыт тэзүрүбс ила
элагонин дорингидини) асылдыр. О,
меченин те лим методларынн, хусус-
ен проблемни методларин дорин тэбей-
гинден, те лим процесини тешкилиде
дидактика принципилери эзил едилме-
синден, марг билкилар тэбелат форма-
лаша јанашымасыннан, онун техникни
васителерле ва ојани васитале тэчнэ
олунамсыдан, шакирдарин јаш хусу-
сийетлерини могодале несаб алмагдан
да асылдыр.

ДОРСДОН КИНАРАДА

Фонне, билкилеро билвасити марг
формалашдырмагын асас мейибн ојани
дорс јанашы шакирдарин ирак те-
лэбатыны икиншад етдирмек учун инки-
чи кучлу могоб фео узре дорселаро-
нар ишден ибаретдир.

Шабар мектеблеринде бу учун ишн
тешкилини габачыл тэзүрүбс кестор-
ди ки, шакирдарин јаш хусу-
сийетле јаратмачы чох мукмун васитес-
дир. Лакин бу, аичаг о заман беле
олур ки, немоди иш чидди суретде
кунулугу эсасында тешкил едилер,
програм могодаларынн могодал дор-
синде галапы галдыр, марг
марг ва меллини характерини учота
алмагла гурулур, тэзүрүб, експеримен-
тал, ахтарычылык феодалитини ро-
матиктасы или оларны чабв едир, ишти-
ман-фејалы характере етмек учун
мектеблериини габачыл тэзүрүб-
синде дорселаро нар ише, белалик.

3

Ростов мектеблерибиздә дәрәсдәнкәнар һәм тәһсилләндир халык харагиди ху сусу[и]тәти ондан ибарәтдир ки, дәрәсдәк-ләр вә клублара раббәркил едилмәснәк муәллимләрлә Јаһашы муһәндис-техник вә елми ишчиләр, моһәндисләр вә иҗтиса-нат хадимләри вә тәҗрибәли олулар. 21 дәрәсдәк мектебти бу чәһәтдән тәүрбәси дигитәләтәдиләр. Бурада 22 дәрәсдәк иш-ләр. Дәрәсдәкләр раббәрләрди муәл-лимләрди, ЕТАИИ-нин (Елми-Тәҗрибәт-Аҗар Машинларлама Институтунун) ишчиләрди; бу сонучунун базасында инди мектебти шакирдләрн үчүн ушаг техника станциясы Јарәдиләр. 80 нөмрә мектебдә дәрәсдәнкәнар ишә раббәр-ләрдәк унаисәстәти киҗә Јарәдиләр ет-тәси профессорлары вә муәллимлари ке-ниш бир сурәтдә чәк олулар. 12 нөмрә-ли мектебдә оҗа һәмилек едән «Красны Аҗса» заводунун көмәји илә ушаг тех-ника станциясы Јарәдиләдиләр.

Конфранс бу мејли мувагәтти бир һал кими гејд етмәк вә шәһәр мектебләринә мевчүк реал имканлардан даһа кеңиш истифәдә етмәји төвснәј етмишдир, чү-нин илә һалда инди мектебләр дәрәс-дәк дәрҗи марәҗи инкишаф етдирилмәси үчүн әлverişли шәрәит Јарәнар, ша-кирдләрн пешә тәҗмәјлу Јолу муәјјән-ләшәр.

Социфәдихарич иш мектебләрини идр-ар марәҗини инкишафлаңа о заман бо-лук тәҗир сәһәр ки, бу иш мектеб комсомол тәшкиләти вәсәтснәк, онун фәал иштиракы шәрәитидә апарыләр. Комсомолун XV гурууаҗына Сов.НКИП МК-нын тобриқидәк кәстәриминиләр: «Шакирдләр әл Јахшы кејфи[и]тләр - биләкләр һәдсиз сәј», әмәксәвәрлик, ин-гилаб идеяллара сәдәтәк, мәсгәдә чәт-мәрдә инәдәрләр, нәчиблик вә әдүлүк мәсгәдәләрни ашһаҗмағ үчүн комсомол чок иш көрәк биләр».

5 нөмрәли мектебти комсомол тәшкил-ләтә өз вәзифәсини һәр бир шакирддә төвәндәшләк тәрбијә етдирмәкдә вә бу әсәсдә да биләкләр марәҗ инкишаф ет-дирмәкдә көрәр. Бурада сијаси сәнәир-ләк муһәббәт гәһәкәлләри вә көргү-ләр, Ростовдә киҗил иш музееј Јаратма-мәсгәди илә ахтарычылығ иш вә с. ки-ми иш формаларындан истифәдә едиләр.

Мектебти комсомолчулары сијаси ишгәлләрдә муәсир дөврүн актуәл мә-дәриини әрәмәклә В. И. Ленинни әсәрлери илән тәһсилләндир, тарихини өз әллери илә Јарәдән ала-мларла көрүмәклә һәјәтдә өз роллары һәҗгәндә чиди бир сурәтдә дүшүнүрләр. Бу тәҗмәдә мектебләрини мәс[у]лијә-тинин јуксәлмәк комәк едмәк вә тәһ-сәндәшләр борчу кими баһағә вәдәр едир.

Лакин бунула Јаһашы оларғ муәјјән-лидир төвәндүр. Бир тәрәфдән, Ју-хари сијаси шакирдләр илә тәрбијә иш-ләр, шакирд, чикер тәрәфдән ишә јәнә дә тәҗмә муәсир мәһсуләт бәсәләр, оху-мәк кәстәмәјн шакирдләр вәрдир. 5 нөм-

рәли мектебти комсомол тәшкиләти кә-либ муәллим А. Г. Голәвко өз му[у]зә-синдә бу зиддијәтләр дигәтә чәб етми-шдир. Бела зиддијәтти сәбәблари мухтә-лидир. Лакин, му[у]зәчинин фикринә кәрә, муһүм сәбәбләрдән бири тәрбијә-нин үстүнкү тәһсил едән шифаҗи ха-рактериндән ибарәтдир. Бу зиддијәти һәл етмәк үчүн му[у]зәчин тәрбијә про-сесиндә биләкләрдән әмәли фәјлијәтләр, коллектив сурәтдә әхләк тәрүбәсә тол-мала вә коллектив әхләк тәрүбәдән һәр бир мектебләрнин фәрди шурууну вә әх-ләк игидисини формәләшдирмәгә доғру кәтәји зәури һесәб едир.

Бу муәддәсин тәдсис үчүн А. Г. Го-ләвко 5 нөмрәли мектебдә Јарәдиләр ке-ниш периментдән данышымиләр. Бурада онучу синифләрн ики комсомол групу-на бешинчә синифләрни пионер дестәләр-ни раббәркил өз үзәринә кәтүрмәк әхләк едилмәклә, Белакила, комсо-молчуларын «Әвмүзә әвәзи әвмүзә Је-тиниләр» дөвизини конкрет мәзмунда зәккиләшмәлидир.

Сечилмәи комсомол группалар дәр-сәрдә Јетирмәдәк орта сәвјәдәш шакирд-ләрди иди, онлар үчүн мектебдә һә-дәдә иштирак едилдирләр, лакин онларын итчимә-сијаси бахыш дәрәснә кеңиш дөјдиди: мектебти итчимә һәјәтдәни комсомолчуларын иштиракында үстүн мотивләр «коллектив муһәббәт» тәр-бијәдән ибарәт иди («биринчи Јерә нәил олмағлы», «бағшаларындан пис олмағлы»). Группалара һәр бир иш биркә кө-рүлүрлү, әмәя бу, әсәсән, даһа фәал ша-кирдләрн сәји һесәблана олурур. Груп-лалара тапшырылғар чәгир бир сурәтә бөлүшдүртүмүрлү. Бүтөн группун зәһирә фәаллығы әрәксәндә аҗрылар комсо-молчуларын пәсәсвилли киләндирди.

Коллектив раббәр ролула чыхыш ет-мәк гәрәри бирдән-бир бәјнәлидир. Бир чохлары шүбһә едилмәклә һә-дәдә: оһдәсиндән кәдә биләчәк[и]н[и]?: «Х» сннфидә иш дәрәс комсомол Ја-ғынчәгә толпанди. Лакин гејр-адә ишә марәҗ гәлиб кәдди. Һәмнин ики комсомол группун пионер дестәләринә ики ил раббәр-лик едди.

Експеримент ахырында аҗрылаҗы-дырылды ки, алтынчы синифләрдә пио-нерләрн һәмсы муәвәфәқ[и]тләр оху-лур, тәҗмә муәсәбәт даһа мәс[у]лијәт-ли олушдулар. Пионерләрдә Јаһшы дөст-ләри елмәләр Јарәным, комсомолчу-ларын муәвәфәқ[и]тләрнә соними марәҗ бар-дыр.

Коллектив тапшырыларын јәрнә Је-тирилмәси комсомолчуларын әләринә дө мусәб тәҗир кәстәримишдир. Зәиф оху-ләр бир чок шакирдләр ирәли етдиләр, чүнки онлар чок охушлар, тәҗрибә һәҗгәндә пионерләрн гарышынса һесәб вәрмәли олуруләр. Елә һаллар олу-мүшдүр ки, комсомолчулар вәлери овлар-ла тапшырығ вәрилмәсини хәһин ет-мишләр, чүнки пионерләр онларын өз группуда нә кими тапшырығи Је-

ринә Јетирдиҗ илә марәҗанләрдылар. Комсомол тапшырығы Јухары сннф ша-кирдләр үчүн Јетә тәләтәтлә Јарәдән пе-сы мәһбәб олушду (пионерләр нәмәк етмәк, сннфдәхарич тәдбир апармағ вә с.). Јухары сннф шакирдләрн тәшкил-ләтчылығ иш вәрдини гәзәмәлидир: инди онлардан бир чоху әлә мектебләр-дә вә муәссәсаларда комсомол тәшкил-ләтчысыдыр, һәмжәлар итиғағи тәшкил-ләтчысыдыр вә и. а. Сонралар мектебдә коллектив пионер дестә раббәри тәрү-бәс бүтүн комсомол группаларына шәһил едилди.

Шакирдләрдә биләкләр тәләбәт фор-мәләшдирилмәсәдә пионер тәшкиләт-тинин ролу бөјүкдүр. Ростовун пионер тәшкиләтләриндә «Парлајын, Јенин үл-дүзләр!» баһашы кәтүрчү идиҗ иш ша-кирдләрн биләркил кеңишләндирилмә-си вә дәрнәшләндирилмәси сәһснәдә ишин даһа да гүвәтләндирилмәси илә харагтеризә олунмушлур. Ј. В. Данило-валын пионер баш дестә раббәри иш-ләди 17 нөмрәли мектебти пионер дестә-һәсәндә пионерләрн ахтарычылығ фә-лијәтләрн тәшкил етмәк, буна онлары һәвәсләндирмәкә имкан вәрән марәҗи формалар тапырлар. Мәсәлән, бөјүкми-ләл дөстлүк тәрәбидә муһәббәтләр дестә-ликарларымыз әрәмәк вәзифәсини ша-кирдләрн гарышынса гәјүмүшлур. Һәр бир дестә ССРИ халғларын дөстлү-җүна һәсәр олунмүш мектеб фестивалына республикалардан бирини Јарәҗыны, Һәмнин республикалы илми кәһин вә тәд-дир кәстүмларында кунақларын, нәғ-мәләрини, шәрләрини, рәгсләрини һа-зырламағ, онун сәвәтләрн, сәнәјисе, кәнд тәсәрураты, адалмалар һағында даһышмақ тапшырығы вәрилмиди.

Лазым олан материал ахтарыш тап-мағ үчүн ушағлар биринчи нөвбәдә му-әллимләр мурачәт етмишләр. Мекте-бти муәллимлари онлара мәсләһәтләрә нәмәк етмишләр ки, лазым материалла-ры һарада тапмағ онлары нәчә систем-ләшдирмәк азымдыр.

Бу мектебдә муәллимләр пионер бахы-шынын бүтүн истиғамәтләрини өлә бил-р вә дәрсләрн кечилмәсиндә онлары нөзәрә алырлар. Мәсәлән, киҗә муәл-лим В. С. Аведенко дәрсләрн бахы-шыны истиғамәтләрн бири оғат «Је-нинни вәсәј[и]тләрн үзрә» истиғамәтин нөзәрә алағла гурур. О өз дәрсләрн чок шакирдләр сәнәјенин инкишаф етди-рилмәси һағында Ленин вәсәј[и]тләрнн нәчә һәјәтә кечирилдиҗли кәстәриб, бу Јерни материал үзрә едилди. Чоғрағи муәллими А. П. Стенеско «Компас» мө-взусу үзрә әрәјнләмә материал «Дөјүш шөһрәти Јүрүш» илә марәҗи әләғәси-нин Јарәтмишдыр. О ушағлара һәрби шә-вәдә муһәббәт кәстәриб, «Компас» ко-мәји илә әрәјдә бәләд олмағ бағары-ғынны әһәмијәтләрндән данышымиләр. «Кәч кәшфи[и]тәч» ојуну кечиримши-дир: бу ојунда о адам муәвәфәқ[и]тләр гә-зана биләдри ки, компасы даһа Јахшы

билр вә онун коҗәји илә әрәзидән баш чыхармағ баҗарыр.

Пионер тәшкиләтинин ишин бәла пәсы гәһәрдән раббәркил өз бәһрисини вәрир-ушағлар бу әгидәләр киләләр ки, онла-ры пионер иш чиди вә фәјдәләр иш-дир, истиғамәтләр үзрә иш бурада ша-кирдләрн бахыш дәрәснини кеңишлән-мәсинә сәбәб олуру.

Ростовун шакирдләрдә биләкләр тә-ләбәт формәләшдирмәк проблемини һәл едән табәҗи муәллимләрнн тәрүбәсә-сини үмүмләшдирәк онун ашағдыкы ху-сусијәтләрини кәстәрмәк олар.

1. Шакирдләрдә биләкләр тәләбәт формәләшдирилмәси проблемини һәл-ләдә биринчи нөвбәдә бүтүн тәҗмә-ти-биз ишнин киҗә сәһснәдә, чүнки онлар, күләби сурәтдә ики ил ејин сннфидә гәлмәҗи вә шакирдләрн тәһсилдән Ја-ғынмысынн арадан гәдирилмәси сәһс-синдәни иш даһа Јуксәк сәвјәдә Ја-ғам етдирмәк илә олағламағ үчүн орта тәһсилдә һәјәтә кечирмәјин зәури шәрәитләрндән бири кими бахыләр.

2. Шакирдләрдә биләкләр тәләбәт формәләшдирилмәси шакирдләрн дү-нәбәхшыны вә коммунист шуруулуғу формәләшдирмәкә иләнмәк олар.

3. Гарыҗа гәјүлүм проблем муәвә-фәқ[и]тләр һәл етмәк мәсгәди илә ша-кирдләрн шәхс[и]јәтләрн, мектеблиләри охумағә сөгә етдирән мотивләрн, онла-ры марәҗи харагтерини, дөһни инки-шаф сәвјәсиндән елми әсәсдә дигитләр әрәјнләмәси иш апарыләр.

4. Әсәс дигит дәрсн кејфијәтләрни јуксәлтмәк, Јәни ашағдыкы мәсләлә-рә вәриләр:

а) дәрәс материалынн елми мөзмуну сәвјәсиндән јуксәлдирмәк;
б) әрәјнләмә материалны һәјәтлә, ком-мунизм гурулушуну тәрүбәси илә, ша-кирдләрн һәјәт тәрүбәси илә әләғәси;
в) фәһләрәсәс әләғәсин Јарәдильма-сы.

г) тәҗмәи проблемләр-ахтарычылы-ғы методларындан кеңиш истифәдә едиль-мәси, буларын мәҗмәти-билдирчи ме-тодлара баҗарыла әләғәләндирилмәси; шакирдләрн муәстәһ ишләрини кәһи-јәт вә кејфијәтләрн истифәдә едилмәси;
г) тәҗмәи ишндән естетик һәз әләмәк һисси доғрумәҗа чалышмасы;

д) дәрсн гурулушунун тәкмикләш-дилмәси, дәрсн үмүм мәсгәд[и]нәләдиль-мәси шәрәитидә ишин мухтәлиф нөв вә формаларын истифәдә едилмәси.

ј) шакирдләрн марәҗынн дәрнәдән әрәмәк вә инкишаф етдирмәк әсәсидә дәрәсдә онларын фронтал вә фәрди-груп ишнин әләғәләндирилмәси;

ж) марәҗи инкишафына комәк едән тәҗмәи техник вәсәтләрндән истифәдә едилмәси.

5. Фәни үзрә дәрәсдәнкәнар ишә ша-кирдләрдә фәни марәҗи формәләшди-рилмәси үчүн әләвә күчүл бир вәсәтә

